Süköd Miklós

MA MÁR CSAK EMLÉK?

A Kóczián-ügy: független újságírás kontra mikrofonállvány[1]

2004. október 17-én vasárnap a *HírTV* megvágva közölte Kóczián Péter Orbán Viktorral készített interjúját. Az adásba került változatból a műsorvezető-riporter fontos részeket hiányolt. Az interjú csonkítása miatt Kóczián lemondott pozíciójáról, és távozott a *HírTV*-től.

„A politikus Orbán Viktor emberi arcát fedte fel a beszélgetésben. Ez, akárhogy nézzük, újságírói teljesítmény, amire nyilvánvalóan büszke voltam. Ám ennél fontosabb, hogy a Fidesz elnöke a politikusi lét gyökereihez nyúló gondolatain keresztül arról beszélt, mit jelent az értékelvű politizálás. Ha ez nem fontos Orbán Viktor portréjához, akkor nem tudom, mi az" – nyilatkozta később Kóczián.[2] A riporter egyértelműen megfogalmazta: szakmai alapkérdésről van szó, amelyért vállalja az őt alkalmazó tévével a konfliktust is. „Ez egy releváns mondat volt. Ha Orbán Viktor szövegébe bele lehet nyúlni, akkor mindenkiébe. Akkor pedig mi különbség van egy PR-anyag és az újságírói teljesítmény között?" – tette hozzá Kóczián. A vitatott részeket Gajdics Ottó, a *HírTV* vezérigazgató-helyettese vágta ki. A riporter azt is nyilvánosságra hozta: korábban is előfordult, hogy belenyúltak az anyagába, s ezért már korábban felmerült benne a távozás gondolata.[3]

Kóczián régebben sem ismert tréfát az interjúk hitelességét illetően. Egy személyes emlék: 1994 elején Kulin Ferenc akkori MDF-es frakcióvezetővel szemben is hasonlóan keményen kiállt az egyik általa készített interjúért, amelyet a politikus jelentősen átírva küldött vissza közlésre. Éppen a lapzártán dolgoztunk a *Magyar Narancs*nál, amikor hallottuk Kóczián egyre emeltebb hangú telefonbeszélgetését a kormánypárti vezetővel. A levegő megdermedt, mindenki elcsöndesedett és abbahagyta a munkát, és csak Péterre figyelt. Az indulatos, éles vita végén Kóczián lecsapta

---

[1] Ezúton köszönöm Dr. Cseh Gabriella médiajogász és Kovács Zoltán (az Élet és Irodalom főszerkesztője) értékes megjegyzéseit a kézirat első változatához.

[2] Hír-háttér. Megvágott Orbán-interjú, felmondások a polgári tévénél. *Heti Válasz,* 2004. október 28., http://www.hetivalasz.hu/cikk.php?id=10706 A kivágott szöveg egy részlete azt tükrözi, hogy Orbán rövid időre kiesett politikusi szerepéből, őszintén válaszolt a Fidesz és saját politikusi jövőjét firtató kérdésre: „ – Hogyha a népszavazáson az emberek többsége úgy dönt, hogy a kormánynak van igaza, lehet privatizálni, akkor azt hogyan fogja értékelni? Vereségként?" – „Hát azt totális vereségként. Nem is tudom hirtelen, valószínűleg úgy elszontyolodnék vagy úgy kétségbeesnék, nem is tudom, mi a jó szó, hogy akkor át kellene gondolni a Fidesz egész működését. Tehát én abban a hiszemben teszem a dolgomat, és abban a hiszemben fogalmaztam meg a privatizációval kapcsolatos álláspontunkat is, hogy ez szolgálja az emberek érdekét. Ha az emberek azt mondják, hogy az ő érdeküket nem ez szolgálja, hanem valami más, akkor valószínűleg nem arra a gondolkodásmódra van szükség, amit én képviselek. Akkor súlyos konzekvenciákat kell levonni." Uo.

[3] Távozik a HírTV-től Kóczián Péter. *[origo],* 2004. okt. 28. http://www.origo.hu/itthon/20041020allitolag.html Lásd még Kóczián: Egy tényleg pártatlan tévére lenne szükség. *[origo],* 2004. okt. 26. {PRIVATE „TYPE=PICT;ALT=}http://www.origo.com/csevegoszoba/hirek/20041025koczian1.html

a telefont. A szerkesztőségben hirtelen taps tört ki, a feszültség feloldódott, és széles jókedvre váltott. A taps azt jelezte: egyetértünk vele, és szívből honoráljuk helytállását. Végül az anyag mégis a politikus szája íze szerint jelent meg – aznap éjjel leadás volt, a nyomdagépek éhesen vártak. De Péter nem adta hozzá a nevét, hanem egy mondattal kommentálta a szöveget, miszerint az nem azonos az eredeti beszélgetés szövegével. Az interjú pedig – visszakereshető a *Narancs*ban – Anonymus névvel jelent meg. Sajtószabadság, függetlenség – ma már csak emlék?

A sajtószabadság első éveiben jártunk. Frakcióvezetőként Kulin akkor nagyhatalmi szerepben volt: az első demokratikusan választott kormány parlamenti vezetőjeként telefonált. Kóczián egy kis liberális lap nagyon fiatal újságírójaként beszélt vissza a kagylóba. Nem voltak még világos szabályok, naponta alakult a demokratikus sajtó gyakorlata, nyelve, hivatástudata, ereje, súlya.

Az újságíró-riportalany viszonynak azonban mára, tíz év után szomorú gyakorlata alakult ki Magyarországon. A máig hatályos, Kádár-korszakbéli sajtótörvény – az 1986. évi II. törvény a sajtóról – az interjúalanyt feljogosítja arra, hogy a leírás után megtekintse a közlésre szánt szöveget. A jogalkotó, eredeti szándéka szerint, a nyilatkozót akarja biztosítani arról, hogy nyilatkozatát az újságíró nem változtatta meg. A mára általánossá vált eljárás szerint az interjúalanyok – jellemzően a politikusok – már az interjúkészítésről való megegyezéskor kikötik, hogy meg akarják nézni a közlendő cikket. Ebbe azonban a hitelesítés mellett rendszeresen a szöveg feljavítását, az utólagos változtatás széles lehetőségeit is beleértik. Sőt, a lapnak visszaküldött anyagba sokszor el nem hangzott gondolatokat, fordulatokat, sőt időnként kérdéseket és témákat kívánnak illeszteni. Ritkább és még súlyosabb esetben az egész interjút – a kérdésekkel együtt – a politikus vagy más közéleti szereplő vagy stábja írja meg. (Így az újságíró neve csak formálisan kerül a fölé kerülő szöveg alá.)

Ha a politikus interjúalany kardoskodik az általa jelentősen átírt szövegváltozat mellett – ami nap mint nap megtörténik a magyar sajtóban –, akkor a lap válaszút elé kerül. Az egyik lehetőség, hogy nem közli az interjút. Más hangszerelésben: elfogadja, hogy a politikus visszavonja az interjút. Ez rossz az újságírónak, hisz hiába dolgozott, töltött órákat az anyaggal. Rossz a lapnak, hisz elmarad az interjú. S rossz hosszú távon is, mert félő, hogy a politikus megorrol az orgánumra, s legközelebb nem áll szóba vele, vagy másképp tesz keresztbe neki. Főleg ha kormánypárti, hatalmi pozícióba kerül, s hatással bír a közpénzek feletti döntésre.

A másik lehetőség a tárgyalás, s ennek következményeként a lassú vagy a gyors meghátrálás, az interjúalany megrendelő pozíciójának elismerése felé tett lépések sora. Ez erodálja az újságírói függetlenséget, lebénítja és elszürkíti a tehetséges fiatal újságírókat. Vajon miért készítenek kevés riportot, interjút a *Népszabadság*hoz került remek tényfeltáró újságírók? Feltehetően nem fűlik a foguk a mikrofonállvány-szerephez. A szöveg körül kialakuló rendszeres konfliktusban a főszerkesztőé a kulcsszerep: megvédi-e riporterét és a lap integritását, vagy a követelődző politikust elégíti-e ki. Magyarországon az utóbbi a jellemző.

Amerikában és Nyugat-Európában elképzelhetetlen a visszaküldés és a szöveg feletti egyezkedés gyakorlata. Az angolszász jog nem is írja elő az elkészült interjú kérésre való bemutatását. A kontinentális jogrendszer ezt általában lehetségessé teszi, ám a nyugat-európai gyakorlat szerint a politikusok ritkán élnek a lehetőséggel. Az az újságíró ugyanis, aki egyszer meghamisítja az elmondott szöveget, szakmailag halott ember. Az interjúszituáció bizalmi helyzet: azt büntetlenül megsérteni egyik oldalról sem lehet. Le kell szögezni: az új gondolatok utólagos beírása az interjúba csorbítja a sajtó függetlenségét és aláássa integritását; az elhangzottak törlése pedig cenzúrát valósít meg, ami alkotmány- és törvényellenes helyzetet teremt. Érdemi szövegváltoztatásokról van persze szó, nem alany és állítmány egyeztetéséről, az élőbeszéd nyelvtani slendriánságának javításáról.

Persze szólhat érv a beírogató interjúalany magatartása mellett is. Ha a felkészületlen, gyenge újságíró képtelen tényszerűen lejegyezni és összefoglalni egy-egy beszélgetést, az alanynak joggal kezd viszketni a klaviatúrája. Ha például bírósági tárgyalások részleteiről jogi végzettség nélküli ifjú MTI-tudósítók írnak – amint az nemegyszer megesik –, jogosnak tűnhet az igény a tartalmi javításra. A szakmailag gyenge, felkészületlen újságíró és a hatalmaskodó politikus közös érdeke a gyatra munka újraírása. Sőt: a megrendelői politikus-magatartás erősíti a slendrián újságírói munka terjedését. Ha az alany majd úgyis átírja a szöveget, miért bajlódjak vele én?

Az interjúkészítői függetlenség rendszeres sérelméhez strukturális okok is hozzájárulnak. A mikrofonállvány-magatartás hagyománya a Kádár-korszakra nyúlik vissza. A rendszerváltás előtt a sajtót a pártállam irányította, a főszerkesztőket a pártnómenklatúra alapján nevezték ki, a politikusok hozzászoktak érdekeik közvetlen, informális érvényesítéséhez, a szöveg felett való teljes rendelkezéshez. A rendszerváltó sajtó helyzetéhez, az 1990-es évek elejének felszabadult helyzetéhez képest mára a médiarendszer egészében romlott a helyzet. A közmédiumok pártossága minden kormányzat alatt jól érzékelhető: az Antall- és az Orbán-kormány alatt erősebben, de a Horn- és a Medgyessy/Gyurcsány-kormány alatt is kimutathatóan. A politikai táborok emellett hozzájuk közel álló vagy saját médiumokkal (sajtóval, sőt újabban tévékkel, rádiókkal) rendelkeznek. E helyzet természetesen vezetett ahhoz, hogy az ott dolgozók sokszor mikrofonállvány-szerepbe kényszerülnek. Kóczián politikai függetlenségét nem tűrte a *HírTV*.[4] De ebből a szempontból nem sokkal jobb a helyzet a *Magyar Nemzet*nél vagy a *Népszabadság*nál sem (a két lap más szempontból persze ég és föld).

Más a helyzet az élő adásokkal operáló *Magyar ATV*-nél vagy a *Klub Rádió*nál: itt elsősorban az alákérdezés segíti az interjúalanyokat. Az interjúk megvágása ellen megvéd az élő adás, az interjúalany fentről ajánlott meghívásától és az alákérdezés követelményétől azonban nem. A játék persze kétszereplős: a mikrofonállvány hallgathat, de a minőségi kérdezés felkészülést követelne az újságírótól is.

Hogyan alakultak ki az interjúhelyzet körül érzékelhető problémák? Hogyan tett szert az interjúalany olyan helyzetre, amelyben szinte megrendelőként viselkedhet, rendszeresen igényt tartva az írásos interjúszöveg szabad formálására, a tévé- vagy rádiófelvétel vagdosására, visszavonására? A probléma gyökere a hazai sajtó- és médiapiac kicsinysége. Nehéz megélniük a minőségi napilapoknak – ma még négy van a piacon, de a pártoktól való függetlenségre törekvő *Magyar Hírlap* éppen megszűnőben – és a közéleti hetilapoknak. Az országos minőségi sajtó évek óta visszaszorul: közönségét elszívják a bulvárlapok, a hírlapok (*Metro, A Reggel*), a tévék, az internet és a megyei lapok. A kisebb kereskedelmi tévéknél, rádióknál hasonló a helyzet: nem tudnak jövedelmezően működni. A kis példányszám és közönség mellett a reklámbevétel nem elegendő. Ezért a túléléshez pénzt kell szerezniük valahonnan: előbb-utóbb szükségszerűen megjelenik a politikai, illetve a gazdasági függés, hiszen általában az államtól vagy a privát támogatóktól lehet pénzhez jutni a működéshez.

Vannak persze kivételek. Jó esetben egy-egy közéleti lap önfenntartóvá, sőt jövedelmezővé válhat (*Élet és Irodalom*), vagy jelentős magánalapítványi támogatást kap, ami nem jár ugyan pártfüggéssel, bizonyos tabutémákat azonban kijelölhet (*Magyar Narancs*).

---

4 Ennek hátteréhez ld. még Papp László Tamás „Kóczián dilemmája" című cikkét, *Népszabadság,* 2004. május 5. http://www.nol.hu/cikk/157408/; Borókai Gábor: Kormánypárti Hír TV? *Népszabadság,* 2004. május 20., http://www.nol.hu/cikk/319142; Papp László Tamás: A „pártossági ráta". *Népszabadság,* 2004. május 25., http://www.nol.hu/cikk/319656; Kóczián Péter „A díszpintységről" című válaszát, *Népszabadság,* 2004. június 22., http://www.nol.hu/cikk/322952/; Vágvölgyi B. András hozzászólását „Díszpintyügyi kiegészítő" címmel, *Népszabadság,* 2004. július 16., http://www.nol.hu/cikk/325895/; és Ószabó Attila – Vajda Éva: Az igazi belga. *Népszabadság,* 2004. augusztus, http://www.nol.hu/cikk/327832

A kitartott, pártközeli sajtó/média finanszírozásának közvetlen módja a politikai médiatulajdonlás. A politikai médiatulajdonlásra két alapvető modell alakult ki Magyarországon.[5] Az egyik szerint párt- és kormányközeli cégek, alapítványok, bankok finanszírozzák-finanszírozták a megjelenést, a működést (például *Új Magyarország*, *Napi Magyarország*, *Szabad Föld*, *Magyar Nemzet* korábbi időszak, *HírTV*, *Népszava*, *Magyar Fórum*, *Szabadság*). Némileg más a helyzet a *Népszabadság* esetében: az MSZP által létrehozott, jelenleg 26,4% tulajdoni hányaddal rendelkező Szabad Sajtó Alapítvány politikai befolyást élvez, s emellett részesül a lapkiadás profitjából is.[6] A politikai médiatulajdon e modellje (párt- és kormányközeli cégek, alapítványok, bankok) jellemezte az 1990-es években kialakuló, s máig jelentős mértékben függőségi rendszert. Az ezredforduló után terjedt el az off-shore változat. A valódi médiatulajdonos kiléte itt teljesen vagy részben ismeretlen marad a titkokat jótékony homályba burkoló off-shore cég kirakata mögött (például *Magyar Nemzet* későbbi időszak, *Mai Nap*, *Magyar ATV*).

További támogatási forma az állami vállalatok hirdetéseinek a politikai értelemben baráti lapokhoz, médiumokhoz való irányítása. Éves szinten óriási összegekről van szó (ezzel az eszközzel valamennyi kormány élt a rendszerváltás óta). A hírek szelekciója, a kormányközeli sajtó/média exkluzív hírekkel való ellátása is a politikai függőség megteremtésének eszköze. Az egyes újságírók megvásárlása is a függetlenségtől a kitartottság felé tolja a sajtó/média-rendszer egészét.

A kitartott sajtó, média pedig azt adja, amit adni tud. A jelen helyzetben az üzenetközvetítő szerepét, terepet a pártpublicitásnak és a politikusi PR-nak. Más szavakkal: a politikai marketing eredményességét segítő pártos politikai hírpiacok fenntartását. Ennek végrehajtója a politikus megrendelő-interjúalany szövegét gondozó, azt nevével legitimáló újságíró. Ki védi meg az újságírót abban a helyzetben, amikor a lap/médium egésze függő helyzetben van? A függetlenség ilyenkor elérhetetlen elv marad. A mai magyar médiarendszer jelentős része pártközeli, kitartott helyzetben van. Ez pedig aláássa azok integritását is, akik független és jövedelmező lapoknál dolgoznak. Az interjúk átírásának és megvágásának szokása ennek tünete: ha az újságírók többsége belemegy ebbe, akkor ez lesz a széles körben elfogadott szabály, amit a többieknek is át kell venniük. Akkor pedig hírértékű kivétel marad – és szakításhoz vezet – a Kóczián-féle egyenes magatartás.

Kóczián ellenállt és megsértette a hamis közmegegyezést, a függő sajtó normáját, ezért távoznia kellett. Mivel lehetne segíteni az általa képviselt független magatartás elterjedését? Hogyan lehetne erősíteni a média függetlenségét, konkrétan a közszereplőkkel interjút készítő újságírók autonómiáját? Több eszköz, terep és stratégia is kínálkozik erre.

A jog területén az elektronikus újságírásra vonatozó speciális szabályokat a médiatörvény állapítja meg. A médiatörvény második fejezete szabályozza a műsorszolgáltatás alapelveit. Itt szerepel a tényszerűség és a tárgyilagosság követelménye. Ezt a fejezetet nem árt néha olvasgatni, sőt, a normákat betartani. Nem árt letörölni a port a médiatörvény azon rendelkezéséről sem, amely szintén alapelvként mondja ki minden tévére és rádióra vonatkozóan, hogy a műsorok összessége, illetve meghatározott csoportja nem állhat párt- vagy politikai mozgalom, illetve ezek nézeteinek szolgálatában. Alighanem megérett a helyzet egy, a Kádár-kori sajtótörvény körüli kritikai diskurzus kialakítására, és talán egy új sajtótörvény elveinek szakmai vitájára is. Ebben szerepet vállalhatna a MÚOSZ és a többi újságíró-szervezet.

---

[5] Juhász Gábor: Változatok a politikai médiatulajdonlásra. In: Csermely Ákos és Sükösd Miklós (szerk.), *PRopaganda a mai médiában.* Budapest: Média Hungária Könyvek, 2004, 128–135.o.

[6] Juhász, 128. o.

A szakmai szervezetek azonban nemcsak a jogi kritikában és jogszabály-előkészítésben játszhatnának szerepet. Érdemben kellene foglalkozniuk az interjúalany-riporter viszony körüli anomáliákkal, hiszen rendszeresen visszatérő kérdésről van szó. A közös állásfoglalás és ajánlás a tagság számára legalább jelképes támogatást nyújthat. Konkrétabb a támogatás, ha a politikus és a riporter vitatott helyzeteiben az újságíró-szervezetek nyilvánosságot adnak az ügyeknek, és egységesen szolidaritást vállalnak a törvénytisztelő és etikus újságíróval.

Mindez szükséges, de nem elégséges. A médiafüggőség strukturális okait másképpen lehet orvosolni. A sajtó- és médiapiac kicsiny volta nem magyar sajátosság. A skandináv országokban, Hollandiában, sőt Franciaországban is sajtóalapokat hoztak létre, hogy segítsék a független lapok fennmaradását.[7] A köz érdeke ugyanis azt kívánja, hogy a sajtó sokszínűségének és függetlenségének fennmaradását túl kicsi piac esetén átlátható módon közpénzből is finanszírozzák: úgy, mint a művészetet vagy a minőségi könyvkiadást. A függőség vagy megszűnés beteg dilemmáját szemlélve indokolt lenne Magyarországon – és más, kis közép- és kelet-európai országokban – létrehozni a sajtóalapot, amely garanciát adna a független lapok túlélésére.

Mindez természetesen rengeteg kérdést vetne fel: ki kapjon, mennyit, milyen kritériumok alapján, hogyan biztosítható a döntés pártatlansága, s mely szélsőséges lapokat kellene kizárni. Mindezek azonban megválaszolható kérdések. A média sokszínűségének védelmében, az újraelosztás elvén működik az ORTT Műsorszolgáltatási Alapja (amely fontosságának megfelelően sokkal több közfigyelmet, nyilvánosságot és kritikát érdemelne) vagy a lapkiadással rokon folyóirat-támogatás: az elvet ki lehetne terjeszteni a minőségi sajtó területére is. A közpénzből létrehozott sajtóalap mindenesetre jobb és átláthatóbb megoldás, mint a politikai médiatulajdonlásból következő függőség és mutyizás. A gazdaságilag biztos alapon álló lapok, médiumok függetlenebbek, mint a túlélésért lihegők, a független médiumoknak pedig nincs szükségük mikrofonállvány-riporterre – vagy legalábbis kevesebbre.

[7] A sajtóalapokról részletesen ld. Kaposi Ildikó: Sajtótámogatás. *Médiakutató,* 2000. ősz; Bajomi-Lázár Péter: Még egyszer a sajtóalapról. In: uő.: *Sajtó, szabadság. Médiapolitikai alternatívák.* Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola, 2004, 100–114.